

*provinciaal adviseur
ruimtelijke kwaliteit
in zuid-holland*

DOOR EN DOOR GROEN

Advies over verleden, heden en toekomst van
het Zuid-Hollandse natuur- en recreatiebeleid

Aanleiding tot dit advies

In het regeerakkoord van het kabinet Rutte is vastgelegd dat het Rijk zijn taken op het gebied van de 'nationale groenvoorziening' waaronder de investeringen in de realisatie en het beheer van de Ecologische Hoofdstructuur en van de stads-regionale openluchtrecreatiegebieden (Recreatie om de Stad - RodS) zou gaan afbouwen. Over dat besluit heeft geen gras kunnen groeien. Staatsecretaris Bleker van het ministerie van EL&I heeft kort na zijn aantreden met de meest betrokken overheden en instanties gesprekken gestart om te komen tot een drastische bezuiniging op en een nieuwe verdeling van verantwoordelijkheden ten aanzien van het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG). Kort geleden is het definitieve resultaat van die gesprekken openbaar gemaakt (in de brief van 10 februari 2012). Alle provincies zijn begonnen met de herijking van de groene projecten die onder dat ILG vallen.

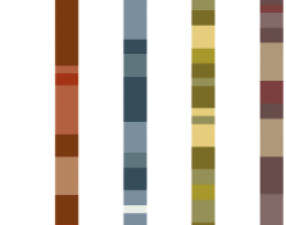
Dat is een delicate kwestie. In veel gevallen betreft het planologische reserveringen die al lang geleden zijn vastgelegd. Er wordt soms al gedurende decennia samengewerkt in gebiedsgerichte, planvormende projecten. Er zijn ontwikkelings- en inrichtingsbudgetten toegezegd, er zijn grote oppervlakten agrarische gronden aangekocht, er zijn beheerafspraken gemaakt. Maar los van de direct betrokken partijen die zich opnieuw ten opzichte van elkaar moeten positioneren, betreft het vooral een nieuwe en lastige boodschap aan de samenleving en de regionale publieke opinie die jarenlang door het Rijk en de provincies zijn benaderd met het trotse betoog dat de overheden gezamenlijk niet alleen de economie, de infrastructuur, de volkshuisvesting en de werkgelegenheid ondersteunen maar ook de contramal daarvan, de biodiversiteit en het maatschappelijk welzijn.

De herijking van de Zuid-Hollandse afspraken over nieuwe natuur- en recreatiegebieden wordt uit de aard der publieke zaak vooral planologisch, juridisch, financieel en bestuurlijk beargumenteerd en getoonzet. Tegen die achtergrond heeft het college van GS aan de provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit gevraagd advies te geven over de kwalitatieve kant van deze herijking. Daarbij staan twee vragen centraal: welke herijkingsmaatregelen zijn goed voor de ruimtelijke kwaliteit van de provinciale groenstructuur (EHS en RodS) en welke nieuwe maatregelen zijn nodig voor een uitbouw van de kwaliteit in de nabije toekomst. De tweede vraag komt voort uit het coalitieakkoord van het provinciaal bestuur waarin is overeengekomen dat er 100 miljoen euro beschikbaar wordt gesteld voor het groen in Zuid-Holland.

Het is in dit verband goed om vast te stellen dat de regering alleen impliciet (bijvoorbeeld aan de hand van antwoorden op Tweedekamervragen of tijdens optredens in de media) heeft verwoord welke inhoudelijke en beleidsmatige argumenten aan de krimp van het ILG ten grondslag liggen.

Er heeft geen systematische evaluatie aan de beslissingen ten grondslag gelegen. Uit de uitspraken van bewindspersonen en portefeuillehouders van regerings-

partijen valt te herleiden dat sprake is van een in de ogen van het kabinet te ver doorgeschoten groene bedilzucht, technocratie en bureaucratie.

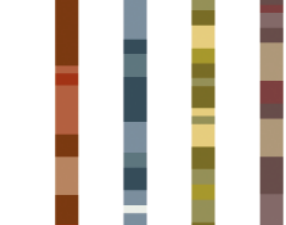
Het kabinet is van mening dat het natuur- en recreatiebeleid te sterk wordt gedomineerd door een te klein gezelschap experts en dat de samenleving om die reden geen aansluiting meer kan vinden bij de plannen en de resultaten. Bovendien veronderstelt men dat de boeren heel goed in staat zijn om een ecologische en recreatieve basiskwaliteit te leveren. Wat de meerjarige inspanningen voor de Ecologische Hoofdstructuur, de Robuuste Verbindingen, Deltanatuur, de Randstadgroenstructuur, de Strategische Groenprojecten, programma's Groen in en om de Stad en Recreatie om de Stad, enzovoorts aan esthetische, ecologische en economische kwaliteiten en betekenis hebben opgeleverd, is niet nader geded. Dat is spijtig want daar had de samenleving wel recht op na jaren van collectieve investeringen in de aankoop en herinrichting van het landelijk gebied. Bovendien hadden de provincies uit zo'n terugblik en beoordeling enig houvast gehad bij het bepalen van hun nieuwe gezamenlijke en hun afzonderlijke groene doelen.

In elk geval zet de decentralisatie van rijkstaken op het gebied van ruimtelijke ordening en groenbeleid naar het middenbestuur door. Daardoor is één ding duidelijk geworden: de provincies zullen hun groen- en landschapsbeleid nooit meer kunnen verdedigen met de mededeling dat het Rijk het hun heeft gevraagd of opgedragen. Ook de provincie Zuid-Holland zal dus op eigen kracht een herkenbaar, relevant en geactualiseerd betoog moeten ontwikkelen waardoor de bestaande en voorgenomen voorraad aan provinciaal, min of meer openbaar groen wordt gelegitimeerd en de toekomstige investeringen worden onderbouwd. Los van de problemen rond de herijking is dat een aantrekkelijke en uitdagende opgave.

De bedoeling van dit advies

Voorliggend advies is geschreven om het groenbeleid van de provincie Zuid-Holland te inspireren vanuit een ruimtelijk kwalitatief oogpunt. Het advies beoogt de partijen (bestuurlijk en maatschappelijk) die in de provincie actief zijn bij de voorbereiding, de realisatie en het beheer van natuur- en recreatiegebieden een breder beeld te verschaffen, een beeld dat hun verantwoordelijkheden en handelingen een achtergrond geeft. Dat bredere beeld is nodig omdat er een neiging is niet alleen de doelstellingen maar ook het succes (of het falen) van nieuwe natuurgebieden en recreatievoorzieningen te beschouwen vanuit strikt sectorale invalshoeken. In die zin komt dit advies tegemoet aan de impliciete kritiek van de regering dat het beleid te zeer onderhevig is geweest aan zelfversterkende krachten. In dit advies zal de aandacht worden gelegd op de positie van de groene hectares in de stedelijke structuur van de Zuidvleugel, de betekenis van het groen voor de houdbaarheid van typisch Zuid-Hollandse natuurlijke systemen of voor de vernieuwing van het oppervlaktewaterbeheer. Maar ook de economische gebruikswaarde, de schoonheid en toegankelijkheid van de verschillende gebieden komen aan de orde.

Vanwege de relatief korte doorlooptijd van het onderzoek dat eraan ten grondslag lag hebben de meeste aanbevelingen een algemene strekking. Het is naar mijn idee ook niet primair de verantwoordelijkheid van de provinciaal adviseur om in het kader van een strategisch advies gedetailleerd in te gaan op de ruimtelijke eigenschappen van specifieke terreinen of projecten. Mochten de adviezen voor specifieke terreinen ingrijpend kunnen uitpakken en is er reden voor een fundamenteel herontwerp dan ben ik daarop een later moment zeer op aanspreek-

baar. Als er kwesties worden aangeraakt die een diepere bezinning, kwantificering of onderbouwing vergen dan wil ik graag helpen de vraag te herformuleren als een thema dat (wetenschappelijk) onderzoek rechtvaardigt.

Bouwstenen voor dit advies

In de aanloop van dit advies zijn twee onderzoeken verricht naar de ruimtelijke kwaliteit van de voorgenomen projecten en gerealiseerde terreinen van bovenlokaal niveau met een ecologische en/of openluchtrecreatieve doelstelling en betekenis. Dat is gedaan vanuit het besef dat ik trefzekerder kan adviseren over de toekomst naarmate ik beter geïnformeerd ben over het recente verleden. Bureau VISTA Landscape Architecture & Urban Design uit Amsterdam heeft een scan gemaakt van de ruimtelijke kwaliteit van nieuwe natuurgebieden. Bureau Anneke van VEEN uit Dordrecht heeft samen met Sylvia KARRES van landschapsarchitectenbureau Karres en Brands uit Hilversum hetzelfde gedaan voor de ruimtelijke kwaliteit van de grotere recreatiegebieden van de afgelopen veertig jaar. Van Veen en Karres hebben hun onderzoek en oordeelsvorming toegespitst op vijf geselecteerde gebieden die met elkaar gemeen hebben dat ze aanhaken op een grotere landschappelijke structuur en dat ze in de directe nabijheid van grote steden zijn geprojecteerd en ontwikkeld. Het gaat concreet om:

- de Rottewig tot en met het Bentwoud
- de oeverparken langs de Oude Maas
- de Midden-Delflandbossen tussen A13 en A4
- de reeks Krimpenerbos tot en met Loetbos
- Buytenhout: Balij / Dobbeplas / Bieslandsche Bos / Delftse Hout

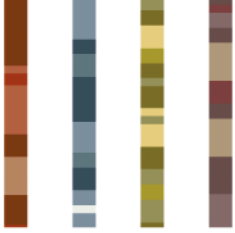
Vista concentreerde zich op de drie dominante landschappelijke systemen (de delta en de grote rivieren, de veenweidegebieden en de kust) en onderzocht de mate waarin de nieuw gerealiseerde natuurterreinen de kwaliteit van die systemen ondersteunen en tegelijkertijd ook andere doelen behartigen.

De onderzoekers hebben in grote lijnen de achtergronden bij de totstandkoming van deze gebieden beschreven en hebben dat uitgewerkt voor een nader bepaalde selectie van deelprojecten. Ze hebben deze gebieden bezocht en op basis van een expliciet gemaakt set van criteria, dilemma's en aandachtspunten de kwaliteit ervan bepaald. Ik heb hun – gezien de korte tijd waarin het onderzoek plaatsvindt en de globale aard van mijn advies – gevraagd te vertrouwen op hun *best professional judgement*, mits dat verifieerbaar wordt bepaald en weergegeven. Het was nadrukkelijk niet de bedoeling projecten, resultaten of inspanningen te diskwalificeren.

Met deze kwaliteitsscan is een beeld ontstaan over de sterke en zwakke eigenschappen in brede ruimtelijke zin, dus voorbij de kwantitatieve soortenboekhouding, capaciteitsaspecten, bezoekersaantallen en beheerinspanningen. Ik heb de onderzoekers, omdat ze ook ontwerpers zijn, gevraagd suggesties te doen voor maatschappelijke verbreding van de verschillende gebieden.

Nieuw groen in retrospectief

Als iets het Nederlandse natuurbeleid sinds 1990 typeert is het de overtuiging dat het streven naar biodiversiteit een nationale opgave is, die ruimtelijk zelfstandig tot uiting mag en moet komen. Het beleid is gebaseerd op een groot vertrouwen in het herstel van teloorgegane en de maakbaarheid van nieuwe natuurlijke omstandigheden. De rurale topografie, het terreinbeheer en het soortenbeheer worden

onderhevig aan ruimtelijke interventie en manipulatie. Het succes van het natuurbeleid wordt bepaald op basis van strikt ecologische criteria.

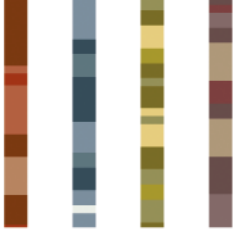
Zwarte neushoorn wordt met een helikopter naar een veiliger biotoop in Zuid-Afrika verplaatst door rangers van het WNF (bron: Green Renaissance)

De scan van de ruimtelijke kwaliteit van de nieuwe natuurgebieden in Zuid-Holland leert in algemene zin het volgende:

1 De provincie Zuid-Holland en DLG (de rijksdienst die het grootste deel van de plannen hebben opgesteld en gerealiseerd) hebben een slecht institutioneel geheugen: de uitvoering van de EHS is niet systematisch gedocumenteerd noch gearchiveerd. De informatie over uitgevoerde plannen en achtergronden is moeilijk te achterhalen; als het planmateriaal nog bestaat is het vaak in persoonlijk bezit; dat maakte het onderzoek onverwacht moeilijker en tijdrovender dan verwacht.

2 Het Natuurbeleidsplan met het programma van de Ecologische Hoofdstructuur heeft een enorm strategisch effect gehad op de publieke investeringen in biodiversiteit en de maatschappelijke participatie bij natuurbescherming. De onderbouwing en uitwerking van de EHS is gepaard gegaan met de nodige discussie over de betekenis van natuurontwikkeling als culturele opgave en wat dat moest inhouden voor het ruimtelijk ontwerp (zoals is terug te lezen in de publicaties “Oorden van Onthouding” uit 1998 en “Natuurontwikkeling en Vormgeving” door M.P. Bijlsma, 1995). Desalniettemin ontbeert de uitvoeringsvoorbereiding van de EHS een conceptueel en ruimtelijk kader; het grotere landschappelijke verhaal ontbreekt. Ecosysteemvisies, Gebiedsvisies en Toekomstverkenningen Landschap die hiervoor waren bedoeld lijken door de makers van natuurontwikkelingsplannen alleen te zijn gebruikt als legitimatie van locatiekeuzes, maar niet als onderlegger voor de inrichting.

3 Natuurontwikkelingsprojecten gaan daardoor dikwijls een eigen leven leiden; de projecten hebben de neiging een eigen ecologisch en territoriaal universum te worden. De betekenis van een project als onderdeel van een grotere en samenhangende structuur lijkt telkens ondergeschikt te raken aan het realiseren van zoveel mogelijk natuurdoelen binnen de projectgrens. Veel plannen zijn te beschouwen als topografische interventies waarin het ecologische, hydrologische en bescheiden recreatieve programma van eisen min of meer onbewerkt tot

expressie is gebracht; richtlijnen voor de ruimtelijke verankering en de interne structuur ontbreken. Het is opvallend hoeveel plannen gebruik maken van het ruimtelijk motief van de gegraven geul als drager van ecologische en visuele variatie.

4 Recreatief medegebruik speelt een bescheiden rol bij natuurontwikkeling. Het is positief dat vrijwel alle terreinen toegankelijk zijn voor bezoekers. Er is veel aandacht voor informatiepanelen op de juiste plek of een kunstwerk dat de bedoelingen van het project artistiek onderstreept. De overige recreatieve voorzieningen ontstijgen zelden het enigszins obligate repertoire van slingerpaden, bankjes en hekjes. De ligging ten opzichte van het stedelijk gebied wordt zelden geïnterpreteerd of actief geïnterpreteerd.

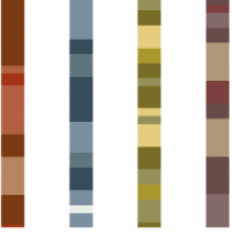
5 Cultuurhistorische overwegingen spelen een ondergeschikte rol bij natuurontwikkeling. Werden tot ver in de jaren tachtig de begrippen "natuur en landschap" altijd in één beleidsadem genoemd, sinds het programma van natuurontwikkeling zich loszong van de natuurbescherming is dat niet meer het geval. De wijze waarop de ecologische initiatieven aansluiten op de geschiedenis en de continuïteit van het landschap lijkt niet aan de orde te zijn gesteld en wordt in de verschillende projecten niet tot uitdrukking gebracht. Integendeel: de meeste plannen beschouwen het projectgebied als een tabula rasa.

Het beleid voor de openlucht recreatie is sinds de jaren zeventig gebaseerd geweest op een veronderstelde behoefte van een snel uitdijende stedelijke bevolking aan ontspanningsvoorzieningen rondom de steden. Die behoefte werd naar oppervlakte gekwantificeerd en naar doelgroepen gedifferentieerd en vervolgens in ruimtelijke schema's geconcretiseerd.

Polder Cup, een project van de Spaanse kunstenaar Mainer López (bron: Mainer López/SKOR/Witte de With)

Die schema's zijn in de loop van vier decennia soms vrij letterlijk uitgerold over de agrarische topografie. Recreatieve opvangcapaciteit en gebruikszonering, gekoppeld aan normbedragen voor voorzieningen waren richtinggevend voor de inrichting. Belangrijke premisse van het rijksrecreatieprogramma was dat het cultuurlandschap als zodanig onvoldoende in staat werd geacht de stroom

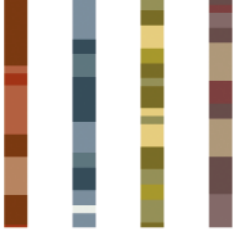
recreanten te boeien en op te vangen. Er moest worden ingegrepen in de topografische structuur met behulp van bossen en waterpartijen. Bij de kwaliteitsscan van de nieuwe recreatiegebieden in Zuid-Holland kwamen de volgende observaties aan de orde:

6 Het wegwerken van het veronderstelde openluchtrecreatieve deficit sinds de jaren '60 van de twintigste eeuw met de introductie van de Groene Sterren is visionair gebleken. Zonder deze strategische visie en de krachtige inzet van Rijk en provincie waren deze groengebieden niet gerealiseerd en waren de randen van de Zuidvleugel waarschijnlijk halfslachtig en versnipperd in de stedelijke agglomeratie terecht gekomen. In de loop van de latere decennia heeft de uitgroei van de Zuidvleugel zich deels geplooid naar de groene gebieden. Dat is bij de Rottemeren en het Buytenhout prachtig te zien. Die gebieden zijn gaandeweg deel gaan uitmaken van een stedelijke configuratie.

7 De recreatiegebieden het Brielse Meer, de Rottemeren en de Oude Maas behoorden tot de eerste lichting plannen die snel zijn gerealiseerd. De combinatie van intensieve samenwerking van overheidspartijen, beschikbaarheid van geld en instrumentarium en een krachtige provinciaal bestuurder is daarbij doorslaggevend gebleken. Voor Midden-Delfland is vooral de wettelijke status van Herinrichtingsgebied van groot belang geweest. Waar de samenwerking niet goed van de grond kwam (Buytenhout, Krimpenerwaard) heeft realisatie veel langer geduurd.

8 Het ontwerp, de realisatie en het beheer van recreatiegebieden is verlopen volgens twee verschillende sporen die respectievelijk met het **parkspoor** en het **landschapsspoor** kunnen worden aangeduid. Het parkspoor legt een expliciete relatie tussen de recreatieopgave in het buitengebied en de onbetwiste, tijdloze kwaliteiten van grotere stadsparken. In het bijzonder is het programma, de layout en de sfeer van het in de jaren dertig gerealiseerde Amsterdamse Bos dé referentie voor veel van de inrichtingsplannen. Dit parkspoor laat zich niet zo veel gelegen liggen aan de kwaliteit van het aangetroffen landschap maar vindt houvast in de bewezen opvangcapaciteit van een bepaalde programmatische mix (1/3 bos, 1/3 water, 1/3 weide) samengebracht in een gesuperponeerde parkachtige compositie, zoals in de Rottemeren. In het landschapsspoor daarentegen worden eigenschappen van de historische, agrarische topografie met behulp van bosaanleg, projectie van voorzieningen en tracering van paden als het ware driedimensionaal gemaakt. Er is geen opgelegd ontspanningsschema, elke situatie leidt tot andere ruimtelijke oplossingen. Krimpenerhout-Loetbos is een goed voorbeeld van deze benadering. Er zijn ook hybridesituaties ontstaan waarbij de twee sporen naast elkaar tot realisatie zijn gebracht, zoals langs de oevers van de Oude Maas of in het Abtswoudse Bos. De twee sporen hebben verschillende effecten op natuurwaarden. In het landschapsspoor worden sneller en meer ecologische kwaliteiten ontwikkeld dan in het parkspoor.

9 Hoewel bedacht en gelegitimeerd als stadsregionale groenvoorziening is het merendeel van de nieuwe recreatiegebieden vooral lokaal georiënteerd en aangesloten. De bereikbaarheid van een gebied als Rottemeren of de Midden-Delflandbossen voor mensen uit een wijdere omgeving is ronduit slecht. Hoewel dus blijkbaar het primaat heeft gelegen bij het leggen van contact met aanliggende woonkernen loopt de kwaliteit van de fysieke aansluitingen op de wijken in de directe omgeving sterk uiteen. Buurten en straten staan vaak met hun achterkanten naar het groen. Barrières in de vorm van wegen, waterlopen, dijken en golfterreinen blokkeren de onbelemmerde toegang. Er zijn veel te weinig mooie

voorbeelden van naadloos in elkaar overvloeiende woon- en ontspanningsomgevingen, zoals de Zevenhuizerplas of het Krimpenerhout. De fietsverbindingen tussen de grote groengebieden laten te wensen over.

10 Omdat het grootste deel van de recreatieterren door publiek geld is mogelijk gemaakt zijn er indertijd weinig particuliere voorzieningen in geprojecteerd en ontwikkeld. Het aanbod van commerciële exploitanten is mede daardoor beperkt. Een groot deel van deze voorzieningen was bemeten op een beperkter gebruik dan het actuele en is al enige decennia oud. De eerste indruk bij het naderen van veel uitspanningen in de randen van recreatiegebieden is van een sleets geworden aanbod. Daarnaast wordt het – als gevolg van het uitbreiden van het wandel- en fietsnetwerk – steeds makkelijker en aantrekkelijker om niet zo zeer in die groene gebieden te bivakkeren maar erlangs te fietsen, de Zuid-Hollandse horizon tegemoet. Ook daar hebben de ruimtelijke ordening en de horeca nog te weinig op ingespeeld. De recreanten worden in die zin niet beloond voor hun inspanningen.

Nieuw groen in perspectief

Door de analyse van sterke en zwakke ruimtelijke eigenschappen van de recreatie- en natuurgebieden van de afgelopen decennia is een beeld ontstaan van de prioriteiten en doelstellingen die we het provinciale groenbeleid willen meegeven. Ten eerste heeft de strikt sectorale benadering van de natuurbescherming en van de openluchtrecreatie geleid tot topografische 'monoculturen'. Bij de voorbereiding van nieuw beleid en nieuwe investeringen moet centraal staan dat de Provincie Zuid-Holland met relatief bescheiden financiële middelen zo veel mogelijk ruimtelijk en maatschappelijk rendement wil nastreven. Dat rendement komt alleen dichterbij als we ons blijven realiseren dat het agrarische, het hydrologische, het ecologische, het visueel-ruimtelijke en het recreatieve aspect altijd met elkaar in verband moeten worden gebracht en dat de programma's van eisen niet naast elkaar maar geïntegreerd vorm krijgen. Het moet immers allemaal neerslaan en gestalte krijgen in één en hetzelfde landschap! Ten tweede is het zaak dat het Zuid-Hollandse landschap door de bestaande en door nieuwe groenvoorziening aan fysieke, ruimtelijke stabiliteit wint. De snelle uitbreiding van steden en dorpen is ten koste gegaan van een vanzelfsprekende, aantrekkelijke relatie tussen bebouwd en onbebouwd gebied. Veel stads- en dorpsranden zijn het resultaat van bestuurlijke onderhandeling en commerciële planexploitatie, wat onbevredigende oplossingen heeft veroorzaakt (zie ook mijn advies *De Onbebouwde Kom* uit 2011). Goed geplaatst en eenvoudig ingericht groen kan ruimtelijke helderheid en planologische rust brengen. Ten derde is het zaak de schematische, gemaximaliseerde natuurontwikkelings- en openluchtrecreatieve programma's en resultaten in een goede verhouding te brengen met de geschiedenis van het landschap. En wel op twee manieren: door het verspreid liggende onroerend erfgoed in Zuid-Holland een slimme positie te geven in de groenstructuur en door de onderliggende ontginningpatronen bij de inrichting te benutten en uit te bouwen.

De maatschappelijke waarde en de ruimtelijke kwaliteit van provinciaal groen neemt dus toe als we de volgende vijf criteria in acht nemen:

- de positie in de (groot)stedelijke structuur en betekenis als ruimtelijke 'stabilisator' in de stadsrand
- de positie in het landschappelijke systeem en betekenis voor de integrale gebiedsontwikkeling

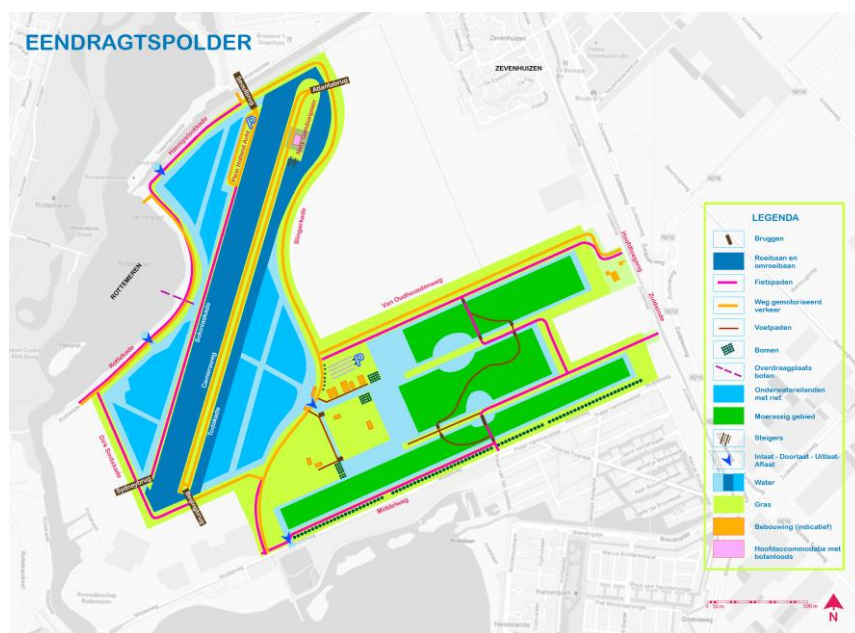
- de mate waarin de goede kenmerken van het cultuurlandschap worden ondersteund en benut
- de mate waarin de slechte eigenschappen van het cultuurlandschap worden verholpen
- de mate waarin de ecologische en recreatieve doelen en resultaten elkaar ruimtelijk versterken.

In het navolgende deel van het advies geven we antwoord op de vragen hoe de voorgenomen herijking van de lopende ILG-projecten het beste kan uitpakken en welke nieuwe opgaven het Zuid-Hollandse provinciaal bestuur de komende jaren zou moeten oppakken.

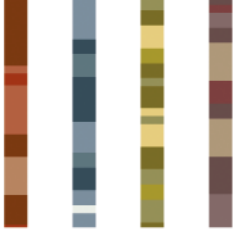
ADVIES - De herijking van lopende projecten

De lopende groenprojecten (EHS en RodS) worden door het provinciaal bestuur tegen het licht gehouden vanwege de korting op de budgetten. Er moeten keuzes worden gemaakt die leiden tot een nieuwe begrenzing van projecten, uitstel of afstel van grondvererving en versobering van inrichting. Tegen de achtergrond van de bovenstaande criteria zijn de volgende kanttekeningen bij de voorgenomen en deels gerealiseerde natuurontwikkeling en recreatiegebieden te plaatsen. We volgen hierbij de indeling in tien deelgebieden van ruimtelijk samenhangende groenprojecten zoals gedocumenteerd in de Projectenatlas uit juli 2011.

1 Noordoost-Rotterdam, Zoetermeer, Waddinxveen, Gouda
 In deze regio zijn projecten gestart met het doel het 'laadvermogen' en de attractiviteit van de Rottemeren te verbeteren en de bestaande en toekomstige stadsranden op de as Rotterdam – Gouda met het landschap te verenigen. De projecten Eendragtspolder, Hoeksche Park West en Bleiswijkse Zoom Noord brengen het bestaande recreatieve palet naar een hoger, regionaler en veel gedifferentieerder niveau en verdienen daarom onverkorte steun.

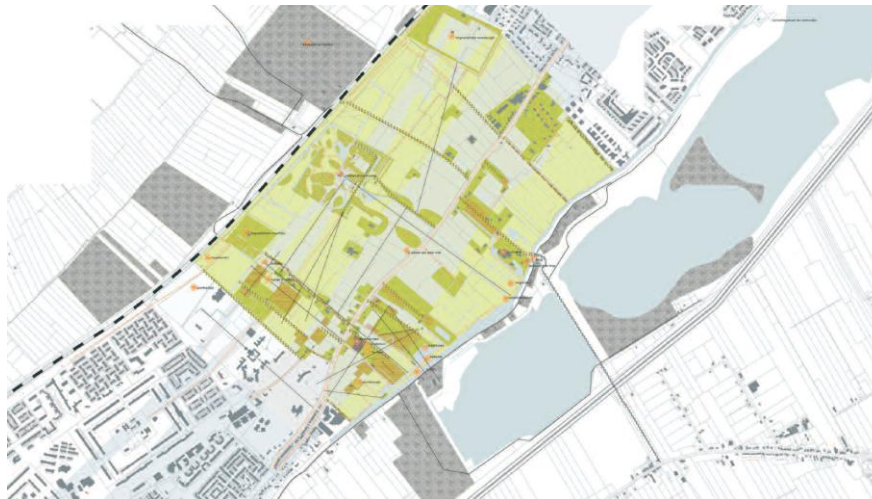

Het Bentwoud neemt een interessante positie in als eindpunt van de Rottewig maar levert op stedenbouwkundig niveau van de Zuidvleugel nauwelijks toegevoegde waarde. Sterker nog, de relatie met Waddinxveen is door de voorgenomen aanleg

van de provinciale weg problematisch geworden. Daar moet het concept van een groot aaneengesloten woud dus op worden aangepast. Vertraging van de aanleg is geen bezwaar en verbreding van het aantal initiatiefnemers is hier op zijn plaats. In de Zuidplaspolder is sprake van een forse herziening van de bouwopgave, die ook consequenties mag hebben voor de omvang en timing van de aanleg van de nieuwe landschapsstructuur.

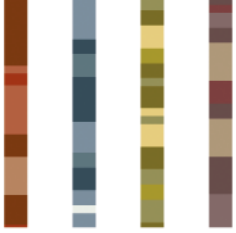
2 Duivenvoorde, Nieuwe Driemanspolder en Groenblauwe Slinger
In de noordoostelijke flank van Haaglanden ligt een aantal projecten met sterk uiteenlopende eigenschappen en doelstellingen. In het gebied tussen Voorschoten en Leidschendam wordt het landschap verbeterd door een sanering van het glas-areaal en de voorgenomen ontwikkeling van nieuwe buitenplaatsen. Dat is een aanpak die in dit gebied op zijn plaats is omdat het gekenmerkt wordt door verspreid liggende eeuwenoude landgoederen. Tegen die achtergrond is een inzet in additionele grondverwerving minder opportuun.

De Nieuwe Driemanspolder is nu een droogmakerij die wordt omgevormd tot een gebied met open water. De waarde van het project zit in de betekenis als landschappelijke verankering én definitieve markering van de Haagse stadsuitbreiding Leidscheveen gecombineerd met de functie van waterbergingsgebied op de overgang van Rijnland en Delfland. Het inrichtingsplan van deze doelstellingen is zodanig vormgegeven dat ook het recreatieve en ecologische potentieel voluit wordt benut. Een project dat om die redenen onverkort en in zijn volle omvang moet worden uitgevoerd.

De reeks groengebieden tussen Delfse Hout en Balij staat tegenwoordig bekend als Buytenhout. Daarmee wordt bevestigd dat dit half beboste agrarische cultuurlandschap een samenhangende structuur is geworden, mede vanwege de geleidelijke uitbreiding van de kernen Nootdorp, Ypenburg, Zoetermeer en Pijnacker tot aan de randen van dit groen. Er is een nieuw centraal ontspanningsoord ontstaan dat nu vooral definitief moet worden verknoopt met de omliggende wijken. Daar is niet zozeer een apart groenbudget voor nodig als wel een stedenbouwkundige strategie gericht op het afbouwen van de randen van Buytenhout.

De inzet om in één slingerachtige beweging de ecologische en recreatieve relatie te leggen tussen Midden-Delfland en Buytenhout via de corridor tussen Pijnacker en Berkel en Rodenrijs komt op mij over als een mechanistisch plan. Er wordt hier een arbitraire groene pijl die ooit op een provinciale kaart is getekend, op maaiveld gerealiseerd. De slinger verbindt ongelijkwaardige natuurlijke milieus en brengt

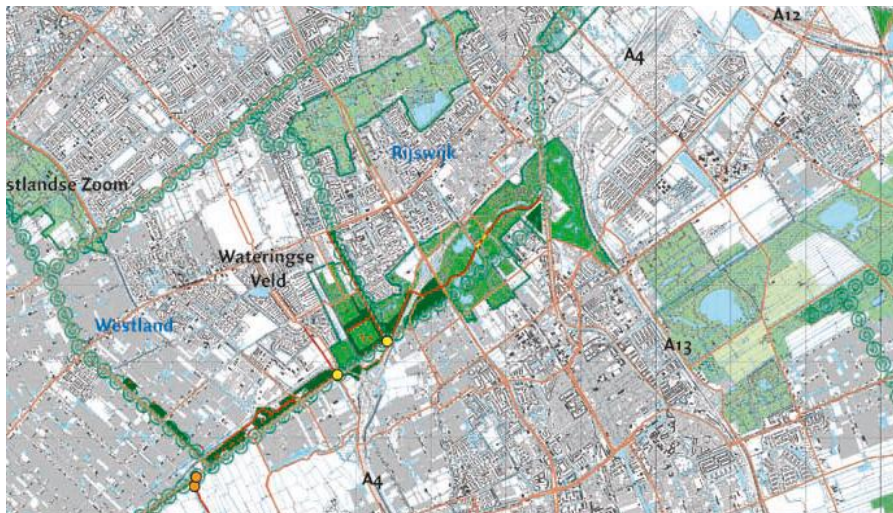
geen rust in de ruimtelijke structuur van de glastuinbouw in het gebied. Alleen de investering ten noorden van de uitbreiding van Berkel en Rodenrijs heeft een bredere ruimtelijke betekenis als definitieve grens van de groeikern.

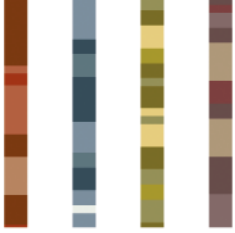

Nieuwe entreemarkeringen in het Bieslandse Bos (ontwerp en foto: Ben Kuipers – Landschapsarchitect)

3 Midden-Delfland en omstreken

De uitwerking van de voormalige Rijksbufferzone Midden-Delfland is op een vrij eenvoudig ruimtelijke schema gebaseerd: groene vlakvullende projecten strak langs de randen van Vlaardingen, Schiedam en Delft en een selectief ontsloten middengebied met een agrarische toekomst. De ILG-investeringen lopen op hun eind, de wissel in dit gebied moet worden omgezet naar uitbreiding van het netwerk en actieve ontwikkeling van recreatieve en horecavoorzieningen in het deel tussen de geprojecteerde A4 en de A13. Van het project van de Zwethzone inclusief de vertakkingen gaat een sterk structurerend en oriënterend effect uit op de kassenzee van het Westland. Dit project verdient onverkorte uitvoering omdat door het landschappelijk versterken van de historische ontwateringsstructuur een logische routing en verbinding ontstaat.

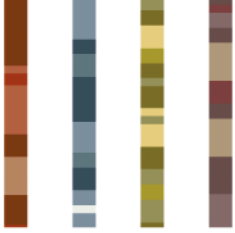
4 Deltapoort / IJsselmonde

De aanpak van de voormalige rijksbufferzone Oost-IJsselmonde is sterk vertraagd. Nu wordt er langs drie sporen gewerkt aan de vergroening van het sterk doorsneden gebied ten zuiden van Rotterdam en tussen Barendrecht, Ridderkerk en Zwijndrecht. Door de aanleg van Buytenland tussen Rhooen en Carnisselande, door de aanleg van onder meer het Waalbos en ander vlakgroen in het kader van landinrichtingsproject IJsselmonde en door de gebiedsontwikkeling van Deltapoort zal de groenstructuur kunnen profiteren. Desalniettemin lijkt een geleidelijke stabilisering van het eindeloze stadsrandgebied IJsselmonde niet in zicht. Daarvoor zijn de niet-verstedelijkte regionale overhoeken te groot en zijn de groene initiatieven (op het PMR-project Buytenland en het Waalbos na) te klein en te versnipperd. Voor heel IJsselmonde moet een andere ruimtelijke strategie worden ontwikkeld op basis van landschapsinclusieve stadsontwikkeling en recreatieve dooradering. De voormalige rivierarmen, kreken en oude dijken in het gebied vormen de belangrijkste lijnvormige aanknopingspunten voor een ander recreatief perspectief dan waar nu op wordt ingezet.

5 Leidse Regio

De omgeving van Leiden is vanuit het ILG niet erg substantieel bediend. Langs de rand van de beoogde stadsuitbreiding Valkenburg is een smal en langgerekt groenspoor getraceerd als visuele begrenzing van het Wassenaarse buitengebied ten opzichte van de contour van het nog te ontwikkelen stadsdeel. Vanwege een vertraagd en herijkt woningbouwprogramma is ook deze lange groene lijn minder opportuun geworden. De omvorming van het bos bij Hoogmade langs de A4 heeft evenmin prioriteit. De subtiel getraceerde recreatieve ontsluiting en de verspreid liggende ecologische initiatieven in de Boterhuispolder maken van dit uitloopgebied

aan de noordzijde van de stad – met relatief bescheiden middelen – een interessanter landschap, binnen het gegeven van agrarische continuïteit. De groene investeringen in de Oostvlietpolder dreigen daarentegen weinig effect te hebben gezien de voortdurende onzekerheid over de ruimtelijke ontwikkelingskoers van dit gebied.

6 Eiland van Dordrecht en Biesbosch

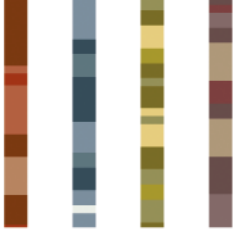
In het gebied rondom Dordrecht springt vooral het project van de Nieuwe Dordtse Biesbosch in het oog. Hier worden drie landschappelijke doelstellingen in een project met elkaar in verband en tot uitvoering gebracht: de definitieve markering van de toekomstige zuidgrens van de stad, de realisatie van recreatieve voorzieningen op wandel- en fietsafstand en de verbinding tussen twee grote onderdelen van het Biesbosch systeem ten noorden van de Nieuwe Merwede. Om die redenen is de transformatie van dit gebied integraal, verantwoord en doelmatig. Onderscheid in korte en middellange uitvoeringstermijnen is mogelijk, maar de realisatie van een doorgaande groenstructuur die de zeedijk van noordoost tot zuidwest (in de Noorderdiepzone) in zijn geheel flankeert verdient onverwijld uitvoering.

7 Nieuwkoopse Plassen en omgeving

De ecologische areaalvergroting van het Nieuwkoopse Plassengebied leidt tot aankoop en inrichting van zowel bovenlanden (in aansluiting op substantiële aankopen in de Provincie Utrecht) als van aanliggende gronden in de droogmakerij van Nieuwkoop zoals in het project Ruygenborg waarvan de uitvoering kort geleden is gestart.

Met de beoogde vernatting van het lager gelegen land zal het bovenland minder kwelwater verliezen aan de droogmakerij, maar wordt het historische landschappelijke onderscheid tussen veenland en droogmakerij minder evident. De problematiek van Nieuwkoop vergt een meer doordachte, beter op de kwaliteiten en gebruikslogica van het gebied afgestemde strategie. Vooralsnog biedt de verwerving van aangrenzende bovenlanden het meeste perspectief op de realisatie van een ecologisch robuuste structuur, die ook recreatief interessant is.

8 Gouwe / Wiericke

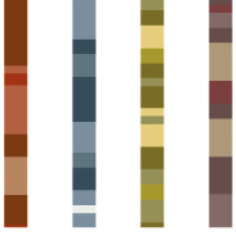
In de omgeving van Gouwe en Wiericke zijn twee grotere projecten aan de orde: Bodegraven-Noord en het veenweidegebied ten oosten van de Reeuwijkse Plassen. Beide projecten zijn gericht op areaalvergroting van natuurgebieden, uitgevoerd in het kader van landinrichting. De begrenzingen van beide projectgebieden en de contouren van deelgebieden in uitvoering hebben een vrij willekeurige, pragmatische vorm en dienen geen ander doel dan de omzetting van agrarische moeilijk bewerkbare percelen, veelal achter in de kavels, in natuurlijk land. Met de al gerealiseerde oppervlakten wordt een behoorlijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de zogenaamde Groene Ruggengraat tussen zuidelijke en noordelijke laagveencomplexen in het Groene Hart. Herbegrenzing van beide aankoopgebieden tot een kleinere omvang leidt niet tot een substantieel slechter ecologisch resultaat en er worden geen ruimtelijke onhelderheden door veroorzaakt.

9 Krimpenerwaard

In de Krimpenerwaard is partiële vernatting een belangrijk deel van de oplossing voor de bodemdaling, maar die aanpak is niet compatibel met de actuele, vrijwel gebiedsdekkende agrarische bedrijfsvoering. Het laagveenpakket lijdt onder de agrarische ontwatering. Gespreide aankoop van grond biedt geen soelaas; het moet een aaneengesloten zone worden die zo is gelegen dat peilverhoging daar ongestraft kan worden doorgevoerd. De voortgaande aankoop van gronden wordt hier dus ondersteund door belangrijke argumenten: bodembescherming, waterberging, ecologische verbinding én financieel opvangen van agrarische bedrijfsbeëindiging. Tegen die achtergrond is het zaak onverkort vast te houden aan de ambitie om de meest verdrogingsgevoelige gronden aan agrarisch gebruik te onttrekken. Het gaat hier om het duurzaam in stand houden van substraatkwaliteit, de *conditio sine qua non* voor het Groene Hart.

10 Zuid-Hollandse eilanden

In de regio van de Zuid-Hollandse eilanden wordt de aankoop en herinrichting van gronden tot nieuwe natuurgebieden het best gelegitimeerd door de wens om de eigenschappen en potenties van het deltasysteem in ruimtelijke zin tot expressie te brengen. Na een lange periode van ecologische domesticatie en compartimentering van de delta werken Rijk, waterschappen en provincie nu in het kader van het Deltaprogramma samen aan scenario's waarin de mogelijkheden voor meer hydrologische dynamiek worden bestudeerd. De inzet moet zijn om juist die gronden uit agrarisch gebruik vrij te spelen die een bijdrage kunnen leveren aan de verkleining van de overstromingskans en tegelijk een ecologisch kansrijke positie innemen, bijvoorbeeld op het grensvlak van zoet/zout en met kans op getijdewerking. Daarom zijn projecten als Spuigorzen, Spuimond Oost en West, Noordrand Goeree, Kroningspolder en Buttervlietpolder blijvend van belang en kunnen de andere projecten een lagere prioriteit krijgen.

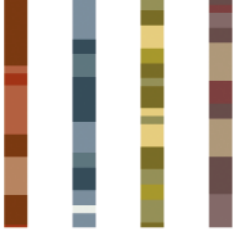

De herijking van prioriteiten, projectgrenzen en de waarschijnlijke versobering van inrichting en beheer in de tien besproken regio's mag er niet toe leiden dat de reeds uitgewerkte plannen 'dan maar' voor de helft tot realisatie worden gebracht. Dat zou tot allerlei geamputeerde landschappelijke situaties leiden. Elke aanpassing in de uitgangspunten en het programma van eisen moet aanleiding zijn het ruimtelijk ontwerp opnieuw tegen het licht te houden en waar nodig te herzien. Daarbij kunnen ook ondermaatse inrichtingsplannen die nog niet tot uitvoering zijn gebracht op hun kwalitatieve, landschapsarchitectonische merites worden beoordeeld.

ADVIES - De belangrijkste opgaven voor de Groenagenda

De komende jaren zal de Provincie Zuid-Holland selectief kunnen werken aan de kwaliteit van de provinciale groenstructuur. De beschikbare middelen dwingen tot keuzes en de plannen zullen meer dan ooit moeten worden uitgewerkt op basis van het adagium: zo veel mogelijk effect sorteren met beperkte inzet van financiële en ruimtelijke middelen. De kwalitatieve dimensie van de opgave is herleidbaar tot een aantal constatering:

- De Provincie zal zich fundamenteel moeten gaan beraden op de samenhang tussen landschapsbescherming en landschapsontwikkeling in combinatie met het restrictieve ruimtelijke beleid, gezien de afgenomen bemoeienis van het Rijk met deze maatschappelijke vraag en bezorgdheid. In de Groenagenda zullen elementen van die nieuwe visie, of zal ten minste een probleemstelling voor die nieuwe visie, gelanceerd moeten worden. De verbinding met de inhoud en de bedoelingen van het nieuwe beleidsinstrument Gebiedsprofielen Ruimtelijke Kwaliteit en met het aan de provincies gedelegeerde erfgoedbeleid ligt zeer voor de hand en biedt mogelijkheden voor harmonisatie in het nu nog te zeer naast elkaar bestaande instrumentarium.
- De ontwikkeling en uitbreiding van de Ecologische Hoofdstructuur, ingegeven door strikt ecologische motieven en doelen verhoudt zich slecht tot de multifunctionele ruimtelijke dynamiek in de Zuidvleugel, de voorspelde verstedelijkingsgolf in de komende decennia en ook met de cultuurhistorische eigenschappen en sentimenten in Zuid-Holland. De Provincie doet er goed aan een andere beleidsstrategie uit te werken die zoekt naar en vertrouwt op ecologische meekoppelingsmogelijkheden van grote maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Deze opgaven zijn per landschapssysteem te bepalen. In algemene zin is klimaatadaptatie een grote ruimtelijke opgave met enorme gevolgen voor de landschapsecologische waarden van West-Nederland. Daarnaast zal de afbouw van het Europese landbouwsubsidiebeleid zijn impact op de agrarische bedrijvigheid en de ecologische neveneffecten niet gaan missen. De aandacht voor de bestaande en nieuwe natuur zal zich moeten verplaatsen van de eigen tekentafel naar die van anderen.
- Bij de kust gaat het om de vraag hoe er op het succes en in de geest van bijvoorbeeld de veelgeprezen Zandmotor ("Bouwen met de Natuur") kan worden doorgewerkt aan de versteviging van het kustfundament en hoe anderzijds de natuurwaarden deel kunnen worden en meeprofiteren van een kwaliteitsoffensief op het gebied van verblijfsrecreatie en toerisme. In het laagveen van de grote Waarden en bovenlanden staat de dringende vraag centraal hoe het substraat kan voortbestaan en hoe seizoensberging wordt opgelost en wat die opgaven

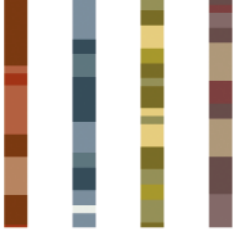

betekenen voor agrarische continuïteit en natuurbeheer. Veenweidepacten bieden in retorische zin goede aanknopingspunten maar de uitwerking in de praktijk stagneert. Voor de grote rivieren en de delta is ook hierboven al aangegeven dat het aanpassen van het rivierbeheer en de actualisering van de Deltawerken een groot gunstig effect zal hebben op de ruimtelijke structuur en de ecologische en recreatieve kwaliteit van de grote wateren.

- Er is een geactualiseerde visie nodig op de reeds gerealiseerde en door de samenleving ontdekte recreatieprojecten. De provincie zal zich moeten bezinnen op de vraag hoe uit een verzameling Groene Sterren een Groene Melkweg kan voortkomen, hoe groene incidenten een groen systeem kunnen worden. Dat heeft twee kanten: de gehele groenvoorraad moet worden doorgelicht op mogelijkheden voor onderlinge verbinding, bedrijfsmatige verbreding en doorontwikkeling als regionaal stadslandschap. Daarnaast is er groeiende behoefte aan recreatieve routing: de versnelde uitbouw en differentiatie van het langzaamverkeersnetwerk tot een Zuid-Hollandse encenering, waarin bestaande (inclusief erfgoedelijke) en nieuwe (inclusief verrassende) recreatieve bestemmingen worden opgenomen en benut. De mensen moeten immers – geheel in de geest van de tijd – voor hun fiets- of wandelinspanningen worden beloond met een fraai gesitueerde, modern vormgegeven en ruim bemeten uitspanning.

Nieuw provinciaal fietspad door de duinen, geopend in 2012 (bron: provincie zuid-holland)

Colofon

Bij de samenstelling van dit advies is gebruik gemaakt van onderzoeksmateriaal

- over de ruimtelijke kwaliteit van gerealiseerde natuurgebieden, door
Vista Landschapsarchitectuur en Stedebouw
Amsterdam

- over de ruimtelijke kwaliteit van gerealiseerde recreatiegebieden, door
Bureau Van Veen – Dordrecht / Karres en Brands Landschapsarchitecten -
Hilversum

Bij de uitvoering van het onderzoek ten behoeve van dit advies is tussentijds
gediscussieerd met Toine Coymans van Natuurmonumenten, Aan Pander van
Dienst Landelijk Gebied Regio West, Michiel Veldkamp en Marijke Kloosterman
van Groenservice Zuid-Holland, Michiel Houtzagers van Zuid-Hollands Landschap.

Ik ben grote dank verschuldigd aan Odette Hartgerink, Arjan van de Lindeloof,
Marc Soeterbroek, Melva Rosaria en Emmy Schenk van de provincie Zuid-Holland.

Copyright

Eric Luiten

Provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit in Zuid-Holland
Den Haag, maart 2012

Er mag uit deze publicatie worden geciteerd mits de bron wordt vermeld.